

SZENES MÁRTA

ODÚ ÉS KELEPCE

Új vallási közösségekbe megtért fiatalok életútlemzése az identitáskeresés
tükrében

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Témavezető:

Prof. Dr. Kézdi Balázs egyetemi tanár

Pécs

2008

I. A disszertáció témájának kijelölése, a kutatás célja

Hazánkban a rendszerváltás óta számtalan olyan markáns társadalmi jelenséggel találkozunk, amelyek közé sorolhatjuk az új vallási mozgalmak hangsúlyozottabb jelenlétét, hatását, főként a fiatal felnőtt korosztály hétköznapjaira. A jelenség természetesen már a nyugati társadalmakban több tíz évvel ezelőtt kitapintható volt, s erre reagálva elindultak különböző vallásszociológiai, vallástörténeti, kulturálistropológiai, valláslélektani, pszichopatológiai kutatások.

Az új vallási mozgalmak (továbbiakban ÚVM) egyes kutatók szerint a modern nyugati társadalom értékeiben, normáiban való csalódás eredményei. Ezen elképzelés megfogalmazói úgy vélik, hogy a jelenség egyenes folytatása az 1960-as évek ellenkultúrájának, amely szintén elutasította az anyagi, haszonelvű, individualizmust előtérbe helyező, tudomány által dominált világot (Bellah, 1976).

Találunk olyan szerzőket is, akik korunk normatív és erkölcsi elbizonytalanodására helyezik a hangsúlyt (Anthony és Robbins, 1982). Megint más kutatók a közösségek háttérbe szorulását emelik ki a nagy mobilitású modern ipari társadalmakban. A mozgalmakhoz való csatlakozás visszaadhatja a közösséghez való tartozás érzését. Gyakran jelenik meg a magyarázatokban a mozgalom mint családékvivalens tér. Az ÚVM az univerzális értékek felmutatására, az intenzív csoporthoz tartozás élményére, a tágabb társadalmi valóságból erősen hiányzó expresszív, emocionális, sőt spirituális élmények nyújtására, illetve legitimizációjára kínál lehetőséget (Petersen és Amuses, 1973).

Az előzőekre rímel az a gondolat, mely az identitáskeresést hangsúlyozza egy olyan társadalmi miliőben, amely személytelen, bürokratizált, szétforgácsolódott társadalmi szerepekkel jellemezhető (Erikson, 1968; Anthony, Robbins, 1978).

A pszichológiai magyarázatok sorában megtaláljuk azokat a gondolatokat, amelyek a jelenséget mint vallási addikciót írják le, eljutva az egyén gyermekkorában történt elsődleges kötődések sérüléséig (Barker, 1995).

A téma elméleti háttéréként elengedhetetlen utalnunk azokra a kutatásokra, amelyek a kötődés és vallásosság kapcsolatára világítanak rá. A kutatások egy jelentős csoportja a kompenzáló, illetve modellszerű hipotézist járja körül (Kirkpatrick és Shaver, 1990). A kompenzáló annyit jelent, hogy a felnőttkori kötődési deficit az Istenhez való kötődésben talál kiegyenlítődesre, míg a modellszerű esetén a tényleges felnőttkori

kötődési mintázat modellje az Istenhez kötődésnek. Az eredmények alapján az anyai kötődés és a jelenlegi vallásosság kapcsolata a különböző kötődés stílusoknál más-más jellegzetességet mutat. Biztonságos kötődés esetén pozitív a korreláció, elkerülő kötődés esetén negatív, a szorongó/ambivalens kötődési stílusúaknál nem mutatható ki.

Megállapításuk szerint továbbá a serdülőkori megtérés az elkerülő csoport sajátossága, valamint a serdülőkor utáni hirtelen megtérés az elkerülőkre négyszer gyakrabban jellemző, mint a másik két csoportra. A nagy többség a hirtelen megtéréssel kapcsolatban erős érzelmi válságról vagy krízishelyzetről számol be.

Hazánkban többek között Nagy L. vizsgálta a transzcendenciaélmény szintje és a kötődés közötti kapcsolatot (Nagy, 2005).

A magyar nyelven megtalálható legátfogóbb tanulmány Török Péter közelmúltban napvilágot látott, nagyon igényes munkája, amely jellemzően a vallásszociológia keretei között tekinti át az ÚVM legfontosabb kérdéseit (Török, 2007).

Megállapítása szerint a megtértek jelentős többsége a húszas éveik kezdetén lévő fiatal, akik meglehetősen gyorsan fluktoálnak ezekben a vallási terekben.

Ugyanakkor viszonylag kevés olyan hazai kutatással találkozunk, amely a jelenség személyiséglelektani, pszichopatológiai, szociálpszichológiai hátterét kutatja. A területre vonatkozó átfogó tanulmányok sorából Horváth Szabó Katalin és Süle Ferenc írásait emelnénk ki (Horváth Szabó, 2003; Süle, 1997).

Továbbá említést kell tennünk Kopp Mária egészségpszichológiai vonatkozású munkájáról, mely többek között a lelki egészség és a vallás kapcsolatára fókuszál. Kopp és mtsai kutatási eredményei szerint a vallásgyakorlás a népesség egészségi állapotát és lelki egészségét mérő minden vizsgált változója tekintetében egészségvédő faktornak mutatkozott. Példaként említhető az általános egészségi mutatók közül a munkaképesség: a vallásos populáció köreiből sokkal kisebb mértékű a munkaképesség csökkenése, de a betegség miatt kiesett munkanapok száma is alacsonyabb közöttük. Bár az említett kutatás nem kifejezetten az új vallási mozgalmakra koncentrál, mégis ki kell emelnünk, hogy a vallásgyakorlás és a vallás fontossága, valamint az önkárosító magatartásformák (töményalkohol-fogyasztás, dohányzás stb.) előfordulási gyakorisága között fordított az arányosság (Kopp, 2006).

A kutatás elindításához végül további jelentős inspirációt jelentett a Szegedi Tudományegyetemen már 15 éve működő Diáktanácsadóban szerzett tapasztalat, ahol a szerző vezető szakpszichológusként dolgozik. A rendszerváltást követő évek számos új lehetőséget s ugyanakkor konfliktust is szültek a felsőoktatásban tanuló hallgatók személyes életvezetésében, identitáskeresésében. A kreditrendszer bevezetésével megszűntek a hallgatói tanulócsoportok, amelyek optimális esetben alapvetően úgy is működtek, mint *szupportív* háló a mentális egészség megőrzése szempontjából. Hatására jól tapintható volt, hogy a hallgatók egy része, akik különösen igényeltek mindennapi gondjaik megoldásához egy állandó csoportot, vákuumba kerültek. Az új közösségek találásának egyik extrém útja volt az új vallási csoportokhoz csatlakozás, amelyek épp ebben az időpontban már igen tudatosan szervezték híveiket az új referenciacsoportot kereső hallgatókból, a gyökereiket vesztett, illetve még az egyetemi alma mater újdonságát kószoló gólyákból.

A kutatás célja

Kutatásunk homlokterében új vallási mozgalmakba megtért fiatalok életútinterjúinak elemzése állt. Alapvetően két nagyobb kérdéskört jártunk körül:

1. Elemezni kívántuk az ÚVM-be megtért fiatalok megtérés előtti életútját személyiség- és fejlődéslélektani dimenziók mentén. Különös figyelmet fordítottunk azokra az életpizódokra, mintázatokra, amelyek a szakirodalom alapján nagy valószínűséggel befolyásolják, előre jelezhetik a megtérést.

1.1. Feltételeztük, hogy a megtértek hasonlóságot mutatnak a szülőkhöz való kötődésben, a szeretet, intimitás kifejeződésében.

1.2. Feltételeztük azt is, hogy a megkérdezettek életében gyakori élmény a szorongás, félelem, illetve életútjukban találkozhatunk feldolgozatlan traumatikus élményekkel.

1.3. Azt vártuk, hogy a fiatalok pszichoszexuális fejlődésében, partnerkapcsolati tapasztalataiban is találunk hasonló vagy megegyező pontokat.

1.4. Feltételeztük továbbá, hogy a megtérést egy markáns krízis előzi meg, melynek egyik mozgatója az identitáskeresés, amelyhez akcidentális epizódok is hozzájárulnak.

2. A kutatás másik vizsgálendő kérdése volt, hogy milyen fejlődéslélektani, illetve személyiséglélektani szerepe van az életútban a megtérésnek?

2.1. Feltételeztük, hogy a megtérés valójában egy válasz az identitáskrízisre, ahol a megoldást a társas identitás megszületése hozza.

2.2. Továbbá feltételeztük, hogy a vallási közösségek egy sajátos moratóriumot kínálnak a megtérő fiatalok számára az E. Erikson által megfogalmazott értelemben (Erikson, 1991).

2.3. Azt vártuk, hogy a vallási közösségek életstílusa, életvitele, értékrendje bizonyos szempontból a liminalitás sajátosságával jellemezhető, amely kulturálszociológiai fogalom Arnold von Gennep, V. Turner, illetve E. Leach nevével fémjelzett.

2.4 Szándékunk volt a vallási közösségek rituális terét mint a Winnicott által leírt átmeneti teret jellemezni.

II. Az adatgyűjtés módszere, adatfeldolgozás

A kiválasztott közösségek rendre olyanok voltak, ahol a tagoknak a szakrális élet mellett világi életvezetésük is létezett, tehát nem elzárt közösségekben vizsgáldtunk. Így felkeresésük egyszerűbb volt, megtalálásuk hólabda módszerrel történt. Mintánkban 18 fiatal, ezen belül 9 nő és 9 férfi szerepelt. Foglalkozásukat tekintve 2 fő kivételével felsőoktatásban tanuló diákok voltak.

A vallási közösségek vonatkozásában 5 fő a Jehova Tanúi, 4 fő a Hit Gyülekezete, 3 a Mormonok, 3 fő a Vaisnavák, 3 fő az Egyesítő Egyház soraiból került ki.

A kutatás *módszertani alapját* a narratív interjú képezte. A narratív interjú kapcsán ismert, hogy annak tárgya valamilyen személyes vonatkozású életesemény. Miután a kutatásunk fókuszában egy identitást markánsan formáló életesemény megértése állt, tudatosan választottuk a narratív interjút. Ennek a módszernek funkciója társas-kulturális jellegű, rajtuk keresztül megerősödhet és manifesztálódhat az egyéni és a csoportidentitás (Szokolszky, 2004). Tehát a személyes narratívák központi magvát a vallási megtérés képezte, úgy is fogalmazhatunk, hogy az erre az életeseményre való fókuszálás jelentősen kihatott az egész narratív anyag szerkesztésére, a narratív struktúrára. Ezt az interjú felépítésénél, irányításánál figyelembe kellett vennünk. A megkérdezettek először a megtérést követő életútról, majd az azt megelőzőről

kérdeztük. Mindkét szakasz vonatkozásában az interjú kezdetén néhány asszociatív kérdést tettünk fel, de az interjú menetét nem törtük meg.

A megtérés utáni életszakaszra vonatkozó gondolatébresztő kérdések:

Kérem, beszéljen arról, miként él jelenleg a vallási közösségben, mi jellemzi azt, mik a legfontosabb hitelvek, szokások ebben a közösségben, miként kapcsolódik össze világi élete és vallásos életvezetése, miként történt a megtérés, miként talált épp erre a közösség?

A megtérést megelőző életszakaszra vonatkozó facilitáló kérdések:

Kérem, mutassa be családját, szüleivel való kapcsolatát, meséljen gyermekkoráról, mi jellemezte a baráti kapcsolatait, milyen jelentősebb tapasztalatai voltak az iskolában a tanulás terén, milyen emlékeket őriz a serdülőkoráról, mi jellemezte a családot a vallásosság vonatkozásában?

Adatfeldolgozás

Az interjúk hanganyagát teljes terjedelmében rendre rögzítettük, majd számítógépre vittük, azt követően különféle tartalomelemző eljárásokkal dolgoztuk fel. Az elemzésünk központi magját a LAS VERTIKUM Tagadás és Szelf-referencia narratív tartalomelemző modulja képezte, amely leginkább illeszkedett kérdésfeltevésünkhöz.

A modul alkalmazására Prof. Dr. László János szakmai hozzájárulása s Dr. Hargitai Rita szakmai segítsége nyújtott lehetőséget.

A tartalomelemzés nagy lépései az alábbiak voltak:

1. Az első fázisában arról számoltunk be, hogy milyen különbségek mutatkoznak a negatív kód, azaz tagadás, illetve a szelf-referencia, énré utalás előfordulási gyakoriságában a megtérés előtt s azt követően.
2. Ezután megkerestük azokat a tipikus, nagy gyakorisággal előforduló tartalmakat, amelyek a megtérés előtti életutat jellemezték, s nagy valószínűséggel megteremtették a megtérés lélektani hátterét.

3. Elemzésünk utolsó fázisában azokra a tartalmakra mutattunk rá, amelyek az új identitást leginkább jellemezték, illetve megnéztük, hogy miként változtak a megtérés előtti tipikus tartalmak.

A szelf-referencia, illetve tagadás tartalomelemző modul lefuttatásához minden interjút megtérés előtti és megtérés utáni részre bontottunk, majd az említett program eredményeit *t-próba* segítségével elemeztük tovább. Tehát statisztikai próba segítségével vetettük össze a megtéréselőtti s az azt követő adekvát tartalmakat a szignifikáns eltérések mentén. Végül eredményeiket Hargitai kutatásaiban szereplő mintázatokkal hasonlítottuk össze, illetve értelmeztük.(Hargitai, 2007)

III. Eredmények és értelmezések

A kapott eredmények azt tükrözik, hogy *szignifikáns különbség van mind a tagadás, mind pedig a szelf-referencia vonatkozásában*, mégpedig oly módon, hogy a megtérést követően csökken az énre utalás és a negatív kód megjelenése is. Vagyis az elemzett interjúk a vallási döntés előtt olyan mintázatot mutatnak, amely szorongó, környezetéhez nehezen alkalmazkodó, depresszióra hajlamos, kudarcokat nehezen viselő személyekre jellemzőek. Továbbá az ilyen narratívák tulajdonosai gyakran nélkülözik a harmonikus családi kapcsolatokat, barátokat, társakat. Ezzel párhuzamosan a megtérés után *mind a tagadás, mind a szelf-referencia csökken*, vagyis a megtért fiatalok elbeszéléseinek középpontjába az *én helyett* immáron a *mi* kerül, félelmeik, ambivalenciáik feloldódnak, a teljesítmény iránti igény jelenik meg. Az egóval szemben győz a kötődés, amelynek magyarázata a *társas identitás* megjelenése. Továbbá megállapítható, hogy a személyiség emocionális szférája dinamikusabb képet mutat. Mindez jól egybeesik Hargitai R. vizsgálataival, aki a fent nevezett tartalomelemző eljárás kifejlesztése során a modult egészséges és patológiás mintán egyaránt lefuttatta.

Az elemzés következő részében két független kódoló bevonásával azt néztük meg, hogy milyen tipikusan visszatérő tematikák jelennek meg a megtérés előtti és az azt követő életútban. Ennek eredménye során összesen 40 különböző tartalom volt felfedezhető a megtérés előtt, valamint 34 a megtérés után. A kódolást technikailag az ATLAS/ti.4.2 tartalomelemző programmal végeztük, azonban annak csupán manuális s nem auto-coding funkcióját használtuk. A program abban volt segítségünkre, hogy a kódolás után a későbbiekben egyesíteni tudtuk az azonos tartalommal rendelkező interjúrészleteket, s

így olyan szövegtörzseket hozhattunk létre, amelyekben már homogén tartalmak szerepeltek.

A megtérés előtt előforduló, már említette 40 tartalomból egy további lépésben 6 átfogó tematikus blokkot hoztunk létre, amelyekre vonatkozó összefüggéseket itt röviden ismertetjük.

A/ A megtérést megelőző interjútartalmak tapasztalatai

1. Az anyához, illetve apához fűződő kapcsolat, szeretet megnyilvánulása a családban

A megkérdezettek családjának markáns többségében jellemző volt az intimitáshiány, érzelmi elhanyagolás, az elkerülő vagy ambivalens kötődés. Az apa részéről gyakran tapasztalt nyílt vagy verbális agresszió, autoriter nevelési stílus. Az így jellemezhető szülői modellek, reprezentációk befolyásolják a később kialakított istenképet, illetve fokozott készletet jelentenek a serdülőkori krízis idején egy biztonságos, elfogadó csoport keresése felé.

2. Félelmek, szorongás gyermekkori tapasztalatai

A interjúkban megjelenő félelmek és szorongások 2 alany kivételével minden esetben megjelennek, s az élet nagy alapkérdéseivel tapadnak, mint szeparáció, betegség, bűn, halál. Minthogy a család nem nyújt kellő védelmet, biztonságot és szeretetet, ezek az érzések feloldás nélkül maradnak.

3. Érdeklődés, a személyiség irányultsága

A megkérdezettek mindegyikére jellemző volt egy felfokozott, csillapíthatatlan érdeklődés a világ egészét magyarázó filozófiai, biológiai, fizikai, olykor ezoterikus elméletek irányába. A keresés háttérében motiváló erőként meghúzódott a folyamatosan manifesztálódó szorongás, az élet nagy alapkérdéseinek megválaszolatlansága miatt. A keresés további jellemzője az igazságnak mint legfőbb értéknek a követése. Végül átfogóan még elmondható, hogy a mintánkban szereplő fiatalok általában

fogékonyabbnak mutatkoztak irracionális, illetve „*jobbfélekeéséget*” kielégítő élmények, mint a tudományos magyarázatok irányában.

4. Partnerkapcsolatok, szexualitás

Összességében erről a területről az interjúk tükrében azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek egy jelentős része a pszichoszexuális fejlődésben megrekedt, gátlásokkal küzd, vagy épp a kontrollfunkciók nem működnek megfelelően a váratlanul manifesztálódó szexuális vágyakkal kapcsolatban. A családban meg nem tapasztalt intimitás, a kötődés élményének hiánya, a partnerkapcsolatok kialakításának folyamatát is nehezítik. Jelen van a bizalmatlanság, az indokolatlan késleltetés, a kudarcból való félelem, a csalódás feldolgozásának képtelensége, illetve a másik póluson a partnerek gyakori váltogatása, a mélyebb érzelmeket nélkülöző szexualitás.

5. Hit, illetve vallás kérdése a családban

Interjúalanyaink közül csupán 4-en részesültek a családi szocializáció során vallásos nevelésben, a markáns többség tehát csupán nagyobb ünnepek alkalmával találkozott a vallással, illetve hitet érintő kérdésekkel, viselkedési szokásokkal. Ott ahol az alanyok szülei nyíltan vállalták vallási elköteleződésüket, a fiatalok egyértelműen képmutatóknak, hiteltelennek, formálisnak ítélték azt, mely nem volt számukra valódi támasz az identitás megfogalmazása során.

6. Megtérést megelőző pszichikus állapot

A tartalomelemzés tanúsága szerint a megtértek jelentős többsége átélt hosszabb vagy rövidebb krízist a megtérst megelőzően, amely interjúalanyaink esetében az eriksoni identitáskrízissel azonos.

Ennek manifesztumai önértékelési zavar, eltávolodás, kiábrándulás az addigi baráti kapcsolatokról, értékvesztés, magányérzés, boldogtalanság, depresszió. A fejlődési kríziseket bizonyos esetekben akcidentális krízisek is felerősítették, mint szeretett személy elvesztése, iskola- és lakóhelyváltás

B/ A megtérést követő interjútartalmak elemzésének néhány fontosabb tapasztalata.

A beavatás

A „befogadási” rítusról az avatatlanok rendszerint csak elmondásból értesülhetnek, hiszen a beavatás, bemerítkezés csak ritkán nyilvános. Ezen események célja összefoglalóan az, hogy a leendő tag megismerkedjen az alaptanításokkal, ideológiai alaptételekkel, a csoport *jelentésuniverzumával*. Valamint a beavatás nagyon lényeges célja, hogy az elköteleződés egy olyan rituális eseményhez kötődjön, amelynek gazdag *emocionális üzenete van*. Néhány gyülekezetben itt ismerkedik meg az új belépő a közösség vezetőjével is. Természetesen ki kell emelnünk, hogy, mint sok későbbi rítus, a beavatás is egy társas térben zajló esemény, ahol a fogadalmaknak tanúi a korábban belépett hívők. A társas identitás felépítésének ez egy nagyon fontos első építőköve.

Gyógyító regresszió

A megtéréshez ezekben a közösségekben rendszerint szükség van egy regresszív állapotra, ahol a hívő szuggesztibilisebb, befolyásolhatóbb, ahol egy átmeneti térben mód van Isten jelenlétének megtapasztalására. Számtalan olyan „kellék” van jelen ebben a térben, amely elősegíti a regresszív állapot megszületését, így például a helyzet eleve új, eddig még nem tapasztalt, gyakori, hogy a hívő a liturgia szövegét csukott szemmel fogadja, melynek során őt megérintik, így mindenképpen nagyobb a kiszolgáltatottság, a vezetőre, régi tagokra hagyatkozás. Néhány, általunk vizsgált gyülekezetben a beavatás bemerítkezéssel történik, amely szintén a magzati létre emlékeztető szimbólum, a tisztaság üzenetével.

Az interjúalanyok gyakran vallanak intenzív testi élményekről, akár közösségi térben, akár egyedül történik a megtérés. Szinte rendre a testi élmény hitelesíti, illetve teszi valódivá az eseményt a hívő szemében is. Számos esetben az élmény egy meghitt, szereteteli érzést fogalmaz meg, amelyről az anyaöl melegére is asszociálhatunk, s amely a megtéréskor a képzeletbeli szülő figurájához kötődik. E. Erikson nagyon pontosan fogalmazza meg, hogy a vallás minden ideológiák közül az, amely képes számunkra újraidézni a bizalom és remény ősforrását, még akkor is, ha a földi anya erre

nem szolgáltat emléket (E. Erikson, 1968). Vagyis képesek vagyunk ébren tartani az ösbizalomra való képességünket, s ebben a vallás rituális tere segíthet a gyógyító regresszió lehetőségével.

Rend a káosz helyett

További jellemzője ezeknek a gyors változásoknak, hogy a korábbi inkoherencia, konfúzió helyében a rend lép, amint azt a vallomások tükrözik. A koherencia élménye úgy születhet meg, hogy hívő a megtérést követően az ige szerint igyekszik látni mindent, amivel érintkezik, amivel kapcsolatba kerül. Amennyiben az ige nem ad kielégítő magyarázatot, ahol disszonancia van, azt a hívő félre teszi, vagy nem igaznak minősíti, mintegy megtagadja, amit lát vagy hall. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a tapasztalás igazodik a szentírásokban foglaltakhoz. Csak azt veszi észre a megtért, ami alátámasztja hitelvéit.

A megtértek gyakran számoltak be arról, hogy korábbi szorongásuk, amely a társas térben való megnyilvánulásukat kísérte, a gyülekezetben megszűnt. Ezt természetesen Isten jótékony jelenlétének tulajdonítja a hívő. Azt mondhatjuk, hogy a személyes szuperego-funkció szerepe csökkent, ezt a társas identitás születésekor a közösség, illetve annak vezetője veszi át.

Új nyelv születik

Egy gyülekezet, új vallási mozgalom speciális nyelvi jelentésuniverzummal bír, amely jelentős szerepet tölt be az új identitás megszületésében. Az új nyelv, a szimbolikus szóhasználat összeköti a társakkal, s a hívő, ezt birtokolván, teljességgel csak hittestvéreivel érti meg magát. Így, amikor a térítés zajlik, a két nyelvi univerzum határán meg kell találni a szavak új jelentését, el kell tudni magyarázni a világi szférából való ember számára, mit jelentenek ezek a kifejezések.

A világ percipiálása

Sundén szerepátvétel-elmélete szerint egy hívő ember számára a bibliai jelenetek folyamatosan, mint a világ értelmezésének lehetőségei aktívan jelen vannak, mintegy

állandó perceptuális készenlétet tartanak fenn. Sundén azt is állítja, hogy minél frekvenciáltabb a Biblia, illetve más szentírások olvasása, minél többet vesz részt a követő a különböző liturgiákon, annál markánsabb ez a perceptuális készenlét, más szóval előfeszítés. Az interjúalanyaink az által, hogy mélyen involválódnak egy szituációban, miközben felfedezik a párhuzamot a megfelelő bibliai történettel, egyszersmind felveszik az egyik szerepet. A szerepátvétel azt is implicálja, hogy a követők azt is elvárják, hogy életüknek ezen epizódja úgy végződjön, ahogyan a szentírásban áll, amiként erről gyakran beszámoltak alanyaink.

A rítusok szerepe

A vizsgált vallási közösségekben, a vallási élmény, az érzelmi szenzációk kerülnek a hitélet középpontjába, amelyek kiválóan alkalmasak arra, hogy elfordítsák a követő figyelmét a valóságtól, s azt a benyomást keltsék, hogy ebben a térben nem mindennapi dolgok történnek. Az idő strukturálásával megadják a mindennapok forgatókönyvét, s egyben a biztonság, állandóság élményét.

A rítusok az interjúalanyok számára nem csupán egy nap szerkezete vonatkozásában fontosak, de nagy jelentőségük van különböző ünnepek s az arra való készülődés aspektusából. Az ünnepek a hagyományok őrzésén, illetve a kollektív identitástudat fenntartásán túl azért is fontosak, mert megakadályozzák az unalom érzésének megjelenését.

Igen figyelemreméltó, hogy számtalan közösség úgy szervezi meg liturgiáit, hogy az szinkronban történjen a világ bármely pontján. Ennek megfelelően, függetlenül attól, hogy a hívő hol tartózkodik a féltekén, biztosítva legyen számára ugyanaz a szellemi táplálék. Ebben megjelenik egy olyan illuzórikus vágy, hogy a körülöttem lévő világ biztonságos és kiszámítható legyen.

Istenkép

Az interjúk alapján kirajzolódó istenképek mindegyike egyesíti magában azokat a jegyeket, amilyenek a szülők ténylegesen voltak, amely jegyeket ráruházhattak egy ideális apára, illetve anyára, azokat a sajátságokat, amelyek a gyermek omnipotens

énjét jellemezték, továbbá azokat a tulajdonságokat, melyet az adott vallási közösség konzekvensen épített fel az Isten személyéről. Interjúalanyaink jelentős többségének nem volt módja pozitív apa-, illetve anyafigurát megtapasztalni, s azt ebben a reprezentációs folyamatban nyomon követhetjük.

Altruista attitűd

A megtértek gyakran fogalmazzák meg, mint elementáris változást, hogy nem én vagyok a fontos, hanem a másik. Ebben az altruista attitűd megjelenésében is jól tetten érhető a szelf-referencia áttolódása mások felé. Valamint ennek a mozzanatnak a megjelenése jól alátámasztja azt az új vallási mozgalmak létrejöttét magyarázó elméletet, amely azt állítja, hogy azok az individuális értékekkel szembeni tiltakozás egyértelmű megnyilvánulásai.

Számtalan interjúalany arra tesz kísérletet, hogy még a világi térben zajló tanulási tevékenységét is valamilyen szolgálatnak deklarálja, úgy élhesse meg, mint a közösség, a gyülekezet felé is felmutatható cselekedetet.

A segítségnyújtás konzekvens megszervezése a gyülekezeten belül szintén nagyon nagy mértékben erősíti a társas identitást, hiszen csak egymásra kölcsönösen számítva lehet folyamatosan létezni. Ugyanakkor azt is érdemes észrevennünk, ez egyben biztosítéka annak, hogy a világi szférával nem kell kapcsolatban lenni, nincs rászorultság.

A szeretet új tárgya

Az interjúkban a szeretetre vonatkozó paragrafusok jelentős része az Isten iránti szeretetre, illetve az Istentől jövő szeretetre utal. Ezt követi a hittestvérek egymás iránti szeretete, majd csak ez után találkozunk a partner vagy házastárs felé irányuló szeretettel. A szeretet mindenkit megillet, aki ugyanabba a gyülekezetbe tartozik, úgy működik ilyen szempontból a gyülekezet, mint egy nagy család, szeretünk, mert hozzánk tartozol, mert elkötelezett vagy.

A szexualitás

Gyakori, hogy a hívők a megtérés előtti viselkedéseikre a szentírásan keresztül kapnak magyarázatot. Jelesül egy szexuális téren tanúsított tartózkodó vagy akár elzárkózó

magatartás mintegy a későbbi tanítás üzenetének ösztönös megérzése. A szexualitásra vonatkozó közösségi normák valójában felmentést adnak, legitimizálnak olyan megnyilvánulásokat, amelyek mögött gyakran a pszichoszexuális fejlődés zavarai húzódtak.

A legtöbb kisközösségben valójában egyértelmű elvárás, hogy a szexualitás csak a házasságon belül lehetséges, illetve bizonyos közösségekben ekkor is csak gyermeknemzés céljával. Továbbá elvárás, hogy a házasságkötés előtt a közösségbe megtért fiatalok, amennyiben lehetséges, fókuszáljanak a közösségre, Isten szolgálatára s ne a magánéletre. Ezért minden közösség kísérletet tesz arra, hogy a gyülekezetbe tartozó fiatalok számára olyan feladatokat adjon, olyan rítusokat kínáljon, amelyek elvben képesek szublimálni a szexuális vágyakat. Továbbá késleltetni igyekszenek azért is, hogy az épp a nagy buzgalommal berobbanó novíciusok energiájukat ne vigyék azonnal individuális térbe. Ez a törekvés az interjúk tanúsága szerint csak részben sikerül, olykor erősebb a vágy, a test készítése.

A világi és szakrális tér kapcsolata

A megtértek kognitív térképét a gyülekezetek úgy alakítják, hogy a világi léttel mindenképp szembe kell helyezkedni, hiszen ott minden romlott, bűnös, ebben a szférában a *gonosz* uralkodik. Valójában minden közösségnél tetten érhetjük, hogy igyekeznek egy jól tapintható falat kiépíteni a két világ határán, amely saját, nagyon egyértelműen definiált hitelveikből épül fel. A kollektív gondolkodás mechanizmusa szorosan ráépül az egyéni lelki működés dinamikájára, ahol - Jung kategóriájával élve - az *árnyékszemélyiség* a világi térre vetül.

A hívő a közösségi normákat magáévá téve elfogadja, hogy ő mentes az ártó gondolatoktól, szándékoktól, ösztönkésztetésektől, destruktív megnyilvánulásoktól.

Baráti kapcsolatok

Gyakran tapasztalhatjuk, hogy a megtérés élménye olyan erőteljes, hogy a legjelentősebb barátok is átmenetileg feledésbe merülnek, hiszen az új referenciacsoport veszi át a kontrollt, szervezi a gondolatokat, strukturálja az időt. Ugyanakkor a szoros barátok közül néhány szintén megtérő lesz, így ezek a

kapcsolatok a vallási közösségen belül épülnek tovább, s igen nagy támogató szerepük van az egyén önértékelése, önbecsülése terén, hiszen önigazolásként funkcionálnak.

Kapcsolat a szülőkkal

Összességében azt láthatjuk, hogy a megtérés előtti relációhoz képest egy békésebb kép rajzolódik ki a megtért és a család kapcsolatáról. Ennek okát több tényezővel magyarázhatjuk. Így például a fókuszban levő gyülekezet egyike sem követelte meg, hogy a hívők szakítsák meg a kapcsolatukat eredeti családjukkal, így a szülők sem táplálnak nyílt ellenszenvet a közösségek felé. Továbbá a megkérdezett fiatalok számára a valódi referenciacsoport ekkora már a gyülekezet, azaz az esetek jelentős részében a vérszerinti családról sikerült leválni, jelenleg tehát már nem a gyermeki státuszból tekint saját családjára. Valamint gyakori, hogy épp a megtért fiatal hívja fel a család figyelmét a transzcendens értékekre, a hit szerepére a mindennapokban.

Kutatási kérdéseinkre adható átfogó válaszok

Megállapítást nyert, hogy az új vallási közösségekben megtalálhatjuk az *átmeneti rítusok* számtalan jegyét. Ezek a sajátosságok egyértelműen szolgálják az új *mi*-tudat, a társas identitás megjelenését, szemben az individuális énnel. Így például az új vallási mozgalmak tagjai számára nagyon jelentős érték a közösségiség, egymás kölcsönös segítése, az altruizmus, a szexualitás és nemiség szigorú szabályok közé szorítása, az anyagi javak és tulajdon iránti igény minimalizálása.

A kutatásunk alapján egyértelmű, hogy a Winnicott által megfogalmazott *átmeneti tér* jegyeit felismerhetjük a hétköznapi liturgiákban, de az nem tölti be klasszikus szerepét. Az illuzórikus térnek valójában megvan a maga pszichológiai funkciója, mely lehetőség az önkipróbálásra, átlényegülésre, kreatív önkifejezésre, átkötés a fantázia és a valóság között. Ám az interjúalanyaink által jellemzett világ végtelenül leegyszerűsített. A hívő a vallási közösség hétköznapijaiban jól meghatározott forgatókönyv alapján él, pontosan betartva az étkezési, öltözködési, erkölcsi szabályokat. Az egyes szám első személy fokozatosan eltűnik, s az emberi lényeg Istenen keresztül fogalmazható meg. A közösség tagjai elhittetik önmagukkal, hogy egy emberibb világot alkottak, miközben a valódi világ zárójelbe kerül. Látnunk kell, hogy a valóság s az átmeneti tér egymáshoz való kapcsolata fordított mintázatot mutat, a valós világ kerül háttérbe, míg az illuzórikus, szakrális tér mint egyetlen lehetséges élehető tér jelenik meg. Valójában a megkérdezett fiatalok életútján keresztül tetten érhetjük, hogy egy sok szempontból küzdelmes identitáskeresés és -krízis, egy átalakulóban lévő társadalmi és gazdasági mikrokozmoszban, valamint egy globalizálódó makroközvetben miként vezet el az új vallási közösségek túl oltalmazó, védelmező, paternalisztikus terébe.

A fiatal hívők új identitásának ára az egyéniség elvesztése, következésképpen a konformitás mint érték dicsőítése lesz. Egy olyan világból menekültek ki a megtértek, ahol sem a családjuk, sem pedig a tágabb társadalmi környezet nem adta meg számukra a személyes törődést. Az új, *liminális* térben egy illuzórikus világ épül, amely továbbra sem nyújt lehetőséget számukra ahhoz, hogy létezésükbe cselekvően beleszóljanak.

Az interjúk fényében az is egyértelmű, hogy az új vallási közösségek által megszerkesztett tér mint speciális moratórium funkcionál. A kérdés természetesen az,

hogyan az a fajta tapasztalat, amelyet a fiatal szerez azáltal, hogy itt kipróbálja magát, mire ad jogosítványt. Tudjuk, hogy az átmeneti rítusok egyik legfontosabb funkciója az új életszakaszra, periódusra való felkészítés, ahol szimbolikusan vagy konkrétan megjelennek már az új periódushoz szükséges szerepek, s azok kellékei. Az átmeneti rítus lezárultával, a moratórium leteltével az *utazó* egy más minőségét kell, hogy elnyerjen, egy új státuszba kell kerüljön, amellyel kezdetét kell vegye egy új, eddig még nem ismert életperiódus.

Az igazán nagy kérdés a kutatás kapcsán számunkra az, hogy az interjúkban megnyilatkozó fiatalok képesek lesznek-e - és ha igen, milyen tudással, attitűdökkel, értékekkel - belépni egyszer a felnőtt világ kapuján, avagy mindig lehet találni majd egy *mintha világot*, amely gyógyír a kinti világban szerzett sérülésekre, ahol soha nem kell felnőni.

HIVATKOZÁSOK

- Anthony, D. – Robbins, T. (1982): Spiritual innovation and the crisis of American civil religion. In: Douglas, M. – Tipton, S. M.: *Religion and America Spirituality in a Secular Age*. Beacon Press, Boston, 215–234. p.
- Barker, E. (1995): *New Religious movements. A practical introduction*. HMSO, London.
- Bellah, R. N. (1976): *New Religious Consciousness and Crisis of Modernity*. In: Beit-Hallami, B. – Argyle, M. *Changing beliefs and identities*. Herper&Row, New York, 333–352. p
- Erikson, E. H. (1968): *Identity-Youth and Crisis*. W. W. Norton, New York.
- Erikson, E. H. (1991): *Az életciklus: Az identitás epigenézise*. In: *A fiatal Luther és más írások*. Gondolat kiadó, Budapest.
- Hargitai Rita (2007): *Sors és történet Szondi Lipót sorsanalízise a narratív pszichológia tükrében*. Ph.D. értekezés, Pécs.
- Horváth-Szabó Katalin (2003): *Valláspszichológiai tanulmányok*. In: *Pszichológiai Szemle Könyvtár 6.*, Akadémia K., Bp.
- Kirkpatrick, L. A. – Shaver, P. R. (1990): *Religion conceptualized as an attachment process: another deficiency approach to the psychology of religion?* In: *International Journal for the Psychology of Religion*, Volume 9, Number 4.
- Kopp Mária – Székely András – Skrabski Árpád (2001): *Vallásosság és életminőség az átalakuló társadalomban*. Végeken Alapítvány, Budapest.
- Kopp Mária - Kovács Mónika Erika (2006): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis Kiadó, Bp.
- Nagy László (2005): *A temperamentum és a karakter összefüggései a felnőtt kötődéssel*. Ph.D.-értekezés, Pécs.
- Peterson, D. W. – Amuses, A. L. (1973): *The cross and the commune: an interpretation of the Jesus Movement*. In: Glock, C. Y.: *Religion in sociological Perspective*. Wadsworth, Belmont, Ca., 397–426. p.

- Sundén, H.(1970) *BarnochReligion*. Verburn, Stockholm.
- Süle F. (1997): *Valláspatológia*. GyuRó Art –Press, Szokolya.
- Szokolszky Ágnes (2004): *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris Kiadó, Budapest
- Török Péter (2004): *Magyarországi vallási kalauz 2004*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Török Péter (2007): *És (a)mikor destruktívak?* Interdiszciplináris szakkönyvtár 5. Budapest.
- Turner Victor (2002): *A rituális folyamat*. Osiris Kiadó, Budapest
- Winnicott D. W. (2004): *A kapcsolatban bontakozó lélek*. ÚMK, Bp.

A témában elhangzott előadások

III. Magatartástudományi Napok, Debrecen, 2002, május 9-11.

Szenes Márta: *Új vallási mozgalmakba megtért fiatalok életútinterjúinak elemzése*
Írásos forma: Konferenciakötet, Előadáskivonatok

Magyar Szociológiai Társaság Konferenciája (Szeged, 2002. december)

Szenes Márta, Vallásszociológiai szekció: *Megtérésinterjúk elemzése*
Írásos forma: Konferenciakötet, Előadáskivonatok

Magyar Pszichológiai Társaság XVI. Nagygyűlése, 2004, Debrecen

Szenes Márta: *Új vallási mozgalmakba megtért fiatalok életútelemzése*
Írásos forma: Konferenciakötet, Előadáskivonatok

Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Nagygyűlése, 2008, Nyíregyháza

Szenes Márta: *Az „új vallási mozgalom” mint átmeneti tér az identitáskeresés során*
Írásos forma: Konferenciakötet, Előadáskivonatok

A témában megjelent publikációk

Szenes Márta (2002)

Új vallási mozgalmakba belépett fiatalok életútjellemezői.

Kutatási beszámoló /Kézirat/ SZTE Vallástudományi Tanszék, 2002

Szenes Márta (2002):

A Szegedi Tudományegyetem Pszichológia Tanszéke /Oktatás-Kutatás/

Szeged, 2002, Összefoglaló. JATE Press, Szeged.

Új vallási mozgalmakba megtért fiatalok életútinterjúinak elemzése

Szenes Márta (2007):

Új vallási mozgalmakba belépett fiatalok életútjellemezői a megtérés előtt. In: Puskás - Vajda Zsuzsa: *Felsőoktatásban tanuló fiatalok problémái, útkeresése, pályafejlődése a 21. század kezdetén, Magyarországon.* FETE Könyvek 2., Budapest, 23-48 p.

Szenes Márta (2008.):

Új vallási mozgalmakba belépett fiatalok életútjellemezői a megtérést megelőzően. In: Máté-Tóth András - Nagy Gábor: *Vallásosságváltozatok. Vallási sokféleség Magyarországon.* Religion in Society 3., JATE Press, Szeged, 189-219. p